

УДК 577.34:574.64:504.062

© 2017

*Е.О. Аристархова,**кандидат
біологічних наук**Інститут
агроєкології і природо-
користування НААН***БІОТЕСТУВАННЯ ХРОНІЧНОЇ
ТОКСИЧНОСТІ ВОД ПОВЕРХНЕВИХ
ДЖЕРЕЛ ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА
ПИТНОЇ ВОДИ НА РИБАХ DANIO RERIO****Мета.** Підвищити інформативність методу біотестування вод поверхневих джерел водопостачання та питної води завдяки використанню риб даніо (брахиданіо) *perio*.**Методи.** Біотестування за іммобілізацією риб гуппі ретикулята (*Poecilia reticulata* Peters) та даніо *perio* (*Danio rerio* Hamilton-Buchanan) з 8-добовою експозицією особин.**Результати.** Під час біотестування за відсутності іммобілізації риб гуппі не виявлено токсичності дослідних вод, а за іммобілізації риб брахиданіо визначено низький рівень токсичності вод у межах 25–50%. **Висновки.** Оцінку хронічної токсичності вод поверхневих джерел водопостачання та питної води доцільно проводити методом біотестування на рибах брахиданіо, які виявилися чутливішими до низьких рівнів забруднень (у середньому на 26,3% у гострому досліді тривалістю 4 доби і на 36,6% у хронічному досліді тривалістю 8 діб), ніж традиційний тест-об'єкт риби гуппі.**Ключові слова:** біотестування, води джерел водопостачання, питна вода, гуппі ретикулята, даніо *perio*, іммобілізація, токсичність.

Оцінка якості вод поверхневих джерел водопостачання та питної води з використанням фізико-хімічного аналізу не дає повної інформації про комплексний вплив забруднювальних речовин на водні екосистеми. Тому використання біологічних методів для визначення токсичності цих вод є особливо актуальним [1, 2]. Тим більше, що токсичність поверхневих вод питного призначення доцільно оцінювати не тільки для людини, а й для популяцій риб та інших водних організмів [3–8], особливо тих, що беруть активну участь у процесах формування якості води.

З огляду на нагальну потребу у проведенні контролю за станом вод з наявних методів біомоніторингу доцільно як обов'язковий метод використати біологічне тестування. Це дає змогу завдяки високій чутливості оперативного виявляти наслідки

забруднень поверхневих джерел водопостачання та питної води й водночас є значно простішим і дешевшим у виконанні, має обмеження у часі навіть за визначення хронічної токсичності вод і не потребує висококваліфікованої праці, як фізичні та хімічні методи досліджень [9–11].

У літературних джерелах протягом останнього десятиліття багато уваги приділяли доцільності використання наборів з кількох високочутливих організмів, що належать до різних рівнів біологічної організації, за допомогою яких можна проводити оцінку стану водного середовища [9–13]. Обов'язковими представниками таких тест-наборів мають стати хребетні тварини [10, 11], зокрема риби. Проте не всі види риб однаково поводять себе в умовах одного і того самого типу забруднення вод. До того ж, одні види здатні

активніше реагувати на органічні сполуки, інші — на важкі метали, синтетичні поверхнево-активні речовини або наноматеріали та ін. [2, 12, 13]. Для виявлення істот, які можуть дати точнішу інформацію про рівень загальної токсичності вод, необхідною умовою є проведення порівняльного аналізу двох і більше видів риб, найчутливіші з яких мають перспективу бути використаними у біотестуванні малозабруднених вод.

Враховуючи ці особливості та наявні у літературі дані про істотне зростання ефективності біотестування за використання високочутливих організмів [10, 11], вважаємо за необхідне порівняти 2 види уніфікованих риб гуппі ретикулята (*Poecilia reticulata* Peters) та даніо (брахиданіо) реріо (*Danio rerio* Hamilton-Buchanan), які застосовуються у міжнародних і національних стандартах з визначення токсичності води [10–13]. Уперше для оцінки токсичної дії вод за допомогою риб застосовано запропоновану нами шкалу рівнів токсичності, апробовану на дафніях [4], яка повністю узгоджується з ДСанПіН 2.2.4-171-10.

Мета досліджень — підвищення інформативності методу біотестування вод поверхневих джерел водопостачання та питної води завдяки використанню риб даніо реріо.

Матеріали та методи досліджень. Для реалізації мети досліджень проведено порівняльний аналіз біотестування токсичності води, проби якої було відібрано у підготовлений посуд з водосховищ р. Тетерів, резервуарів чистої води (РЧВ) та водопровідної мережі на КП «Житомирводоканал» у квітні 2016 р. [4]. Після відбору проб води їх переливали в акваріуми (10 дм³) і формували контрольну та дослідні групи за такою схемою: контрольна група — проби відстояної (24 год) водопровідної води; дослідні групи: Д-1 — проби води з водосховища Денишівське; Д-2 — з водозабору Відсічне; Д-3 — з РЧВ 5 000 м³; Д-4 — РЧВ 20 000 м³.

Тест-об'єкти: самки риб гуппі ретикулята (*P. reticulata*) та брахиданіо реріо (*D. rerio*) — аналоги за віком (3 тижні) та розміром (4,5±0,5 см). Утримання: в акваріумах на 10 дм³ води, концентрація кисню у якій не менше 4 мг/дм³, температура становить (20±2,5)°С, щільність посадки — 1 особина/дм³; в умовах природної освітленості та заміни води відповідної якості кожні 2 доби. Годівля:

з 5- до 8-ї доби сухим тваринним кормом (дафнії, циклопи) двічі на добу та живим рослинним кормом (водорості, листя водних рослин) постійно. Тест-реакція: іммобілізація (I_M), зокрема смертність особин. Експонування: на гостру летальну токсичність (acute lethal toxicity) — упродовж 4-х діб і короткотривалу хронічну токсичність (short-term chronic toxicity) — упродовж 8-ми діб. Біотестування: щодня робили підрахунок активних та іммобілізованих (у т.ч. загиблих) особин з 1- до 8-ї доби.

Досліди проводили у 3-разовій повторності, використовуючи стандартні методики та власні розробки [4–5, 10, 12, 13]. Отримані дані порівнювали з контролем. Для кожної дослідної проби води розраховували індекс токсичності (%) за ДСанПіН 2.2.4-171-10 [5], використовуючи формулу:

$$T = \frac{I_k - I_0}{I_k} \cdot 100,$$

де T — індекс токсичності, %; I_k — величина тест-реакції особин на контролі; I_0 — величина тест-реакції особин у досліді.

Індекс токсичності вод не повинен перевищувати 50% незалежно від тест-об'єктів, які використовують у дослідженнях.

Результати досліджень. Під час біотестування токсичності вод найважливішим є вибір тест-об'єктів. Це мають бути уніфіковані організми, за участю яких розроблено стандартні досліди з адекватною реакцією на певні рівні забруднення тестованого середовища. Найчастіше для цього використовують інфузорій, дафній, церіодафній, гуппі, цибулю звичайну, салат посівний та ін. [5–8]. Протягом тривалого часу зазначені тест-об'єкти застосовували для визначення токсичності природних і стічних вод, а розробка ДСанПіНу 2.2.4-171-10 сприяла їх використанню у тестуванні вод поверхневих джерел водопостачання та питної води [5]. Однак для біотестування якості цих вод, які є значно чистішими за інші види, традиційні організми виявилися недостатньо інформативними. Тому актуальності набуває пошук уніфікованих організмів, за допомогою яких з вищою ефективністю (порівняно із загальноприйнятими тест-об'єктами) можна виявити низькі рівні забруднення вод.

Як тест-організми на чутливість до токсичних компонентів вод випробовували 2 види

Порівняльний аналіз біотестування на рибах гуппі та брахиданію вод з водосховищ р. Тетерів і РЧВ на КП «Житомирводоканал» (n=30)

Дослідні групи та показники	Токсичність за іммобілізацією тест-об'єктів (Т, %):			
	гуппі ретикулята	рівень токсичності	данію реріо	рівень токсичності
<i>Гостра токсичність</i>				
Д-1 (водосховище Денишівське)	Відсутня	ДРТ	31,5	НРТ
Д-2 (водозабір Відсічне)	»	»	25,8	ДРТ
Д-3 (РЧВ 5 000 м ³)	»	»	24,1	»
Д-4 (РЧВ 20 000 м ³)	»	»	23,9	НРТ
Тривалість експозиції, діб	4	–	4	–
<i>Хронічна токсичність</i>				
Д-1 (водосховище Денишівське)	Відсутня	ДРТ	42,8	НРТ
Д-2 (водозабір Відсічне)	»	»	38,0	»
Д-3 (РЧВ 5 000 м ³)	»	»	32,5	»
Д-4 (РЧВ 20 000 м ³)	»	»	33,3	»
Тривалість експозиції, діб	8	–	8	–

Примітка: Т — індекс токсичності води (щодо контролю); ДРТ — допустимий рівень токсичності; НРТ — низький рівень токсичності.

акваріумних риб гуппі ретикулята та брахиданію реріо за тест-реакцією іммобілізації особин, перевагою якої порівняно з багатьма іншими реакціями риб є простота її визначення за підрахунку кількості активних та іммобілізованих особин. Відомо, що найпопулярнішими у біотестуванні як уніфіковані хребетні тваринні форми є гуппі. У природі вони трапляються у тропічних водоймах, де відіграють велику екологічну роль, знешкоджуючи личинок москітів і комарів. Це дрібні риби з яскраво вираженим статевим диморфізмом. Самці досягають у довжину 3–4 см і забарвлені у яскраві кольори (сірувато-коричневі з яскравими червоними, блакитними, зеленими та чорними крапками). Самки більші за самців (завдовжки 5–6 см), мають жовто-зелене забарвлення. Данію (або брахиданію) не так часто використовують у біотестуванні вод, як гуппі, хоча має набагато кращі перспективи. У природних умовах живе у тропічних водоймах з повільною течією води. Довжина тіла дорослих риб — близько 4,5 см, тіло циліндричної форми з 7–9-ма темно-синіми горизонтальними смужками.

Здійснено порівняльний аналіз екологічної ефективності біотестування на гуппі та брахиданію проб води, відібраних у водосховищах р. Тетерів і РЧВ на КП

«Житомирводоканал» (таблиця).

Отримані дані свідчать про те, що запропонований для проведення оцінки води тест-організм брахиданію реріо за реакцією іммобілізації особин є чутливішим до визначення токсичності вод, ніж гуппі ретикулята. За даними біотестування, нами розроблено шкалу рівнів токсичності води, яку можна використовувати для визначення її гострої або хронічної токсичної дії [4]: допустимий рівень токсичності — 1–25%; низький — 26–50; середній — 51–75; високий рівень токсичності — 76–100%.

У 90-х роках минулого століття було розроблено стандартну методику визначення гострої летальної токсичності речовин і природних вод на данію реріо [13]. Цей вид риб має бути чутливим і до хронічної токсичної дії компонентів вод поверхневих джерел водопостачання та питної води. Тому важливо порівняти чутливість до хронічної токсичності вод данію реріо з таким поширеним у водній токсикології видом риб, як гуппі ретикулята.

У проведеному експерименті за тест-реакцією іммобілізації гуппі в усіх видах досліджуваних вод виявлено лише допустимий рівень токсичності. Однак є очевидним, що води поверхневих джерел водопостачання та питна вода не можуть мати однаково токсичність. Це доведено нами за

використання чутливішого виду риби — даніо реріо. Так, за визначення гострої та хронічної дії вод було виявлено не тільки допустимі рівні їх токсичності (ДРТ), що фактично свідчать про відсутність небезпечного впливу на організми, а й низькі рівні (НРТ) у межах індексу токсичності 26–50%. Найвище значення індексу токсичності виявлено за визначення хронічної дії води у водосховищі Денишівське р. Тетерів, дещо нижче — у водозаборі Відсічне. За визначення гострої дії вод у цих групах також виявлено вищі рівні

токсичності порівняно із рівнями токсичності питної води. І хоча межа 50% щодо небезпечності води не була перевищена, біотестування на брахиданіо реріо виявилось у середньому на 26,3% (у гострому досліді) і на 36,6% (у хронічному досліді) ефективнішим, ніж тестування на гуппі ретикулята.

Отже, за однакових умов біотестування на рибах гуппі і брахиданіо, останні виявили значно вищу чутливість до токсичних компонентів вод джерел водопостачання та питної води в умовах КП «Житомирводоканал».

Висновки

Оцінку хронічної токсичності вод поверхневих джерел водопостачання та питної води запропоновано проводити методом біотестування на рибах даніо реріо, які виявилися чутливішими

до низьких рівнів забруднень (у середньому на 26,3% у гострому досліді тривалістю 4 доби і на 36,6% у хронічному досліді тривалістю 8 діб), ніж традиційний тест-об'єкт риби гуппі.

Бібліографія

1. *River watch*. Manual for public environmental monitoring. — SPb.: Friends of the Baltics/Coalition Clean Baltics, 2015. — 32 p.
2. *Nanostructured zinc oxide-cotton fibers: synthesis, characterization and applications*/I.M. El-Nahal, S. M. Zourab, F. S. Kodeh et al.//J. of Materials Science: Materials in Electronics. — 2013. — P. 3970–3975.
3. *Malik A.* Environmental Deterioration and Human Health: Natural and anthropogenic determinants/A. Malik, E. Grohmann, R. Akhtar. — Dordrecht Heidelberg, London, New York: Springer, 2014. — P. 8–23.
4. *Аристархова Е.О.* Експрес-оцінка потенційної небезпеки води методом біотестування на *Daphnia magna* S.//Вісник аграрної науки. — 2017. — № 2. — С. 50–54.
5. *ДСанПіН 2.2.4-171-10* «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною»/№ 452/17747. — МОЗ України. Державні стандартні норми та правила/[чинний від 1.07.2010 р.]. — 50 с.
6. *Zooplankton (Cladocera) species turnover and long-term decline of Daphnia* in two high mountain lakes in the Austrian Alps/L. Nevalainen, M. Ketola, J.B. Korosi et al.//Hydrobiologia. — 2014. — V. 722 (1). — P. 75–91.
7. *ISO 10706: 2000 Water quality. Determination of long term toxicity of substances to Daphnia magna Straus (Cladocera, Crustacea)*. — 26 p.
8. *Jakob U.* Oxidative Stress and Redox Regulation/U. Jakob, D. Reichmann. — Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer, 2013. — P. 59–126.
9. *Скок С.В.* Оцінювання якості питної води м. Херсона методом біотестування/С.В. Скок//Агроєкологіч. журн. — 2015. — № 2. — С. 26–30.
10. *Комплексна оцінка токсичності водних зразків за допомогою рослинних і тваринних тест-організмів*/М.С. Осмалений, А.М. Головков, А.В. Нанієва, М.Р. Верголяс//Фактори експериментальної еволюції організмів. — 2015. — Т. 16. — С. 74–77.
11. *Пат. 10804 А* Україна, МПК G 01 N 33/18; G 01 N 21/76. Спосіб комплексного визначення генетичної безпечності питної води/В.В. Гончарук; заявник та патентовласник В.В. Гончарук; заявл. 5.11.2015, опубл. 11.04.2016, Бюл. № 7.
12. *КНД 211.1.4.057–97*. Методика визначення гострої летальної токсичності води на рибах *Poecilia reticulata* Peters. — К., 1997. — 27 с.
13. *ISO 7346-1:1996 Water quality. Determination of the acute lethal toxicity of substances to a freshwater fish [Brachydanio rerio Hamilton-Buchanan (Teleostei, Cyprinidae)]*. — Part 1: Static method, 1996. — № 6. — 11 p.

Надійшла 7.04.2017.